

УДК 631.117

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ГІРСЬКИХ СІЛ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛ.

Т. Коберніченко, М. Сиротюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Описано та оцінено соціальні й економічні передумови розвитку рекреації, зокрема, сільського туризму в гірських селах Львівської обл. Запропоновано показники для оцінки соціально-економічної складової рекреаційного потенціалу та проаналізовано статистичні дані соціального й економічного розвитку гірських сіл Львівщини.

Ключові слова: рекреаційний потенціал, соціально-економічні передумови, сільський туризм, гірські села.

Гірські села Львівської обл. визначені переліком гірських населених пунктів згідно з Законом України «Про статус гірських поселень». Статус гірських мають села, що розташовані у гірській місцевості (400 м і вище над рівнем моря), мають суворі кліматичні умови, на одного жителя припадає до 0,25 га ріллі. Закон зазначає, що в таких селах недостатньо розвинута сфера застосування праці, соціально-побутового обслуговування, обмежена транспортна доступність та недостатній соціально-економічний розвиток.

Рекреаційний розвиток вважають пріоритетним для вирішення проблем віддалених і слабкорозвинутих сільських місцевостей. У сільських місцевостях України надзвичайно багата природна й етнокультурна ресурсна база, яка створює засади для розвитку сільського туризму. Наша мета – окреслити соціально-економічні передумови рекреаційного розвитку гірських сільських поселень з аналізом проблем та перспектив. Необхідне визначення показників соціально-економічного розвитку цих сіл, що дають змогу оцінити соціально-економічну складову загального рекреаційного потенціалу територій. Ці показники є специфічними з огляду на гірські особливості місцевості, її важкодоступність та депресивність.

У літературі є декілька означень соціально-економічної складової рекреаційного потенціалу території. Зокрема, М. Рутинський, Ю. Зінько [4] означають її як соціально-економічні агрорекреаційні ресурси – історично сформовану систему сільського розселення, типи і площі поселень, традиції народної забудови, традиції аграрної культури місцевого населення, соціальний клімат на селі, ставлення автохтонів до приїжджих тощо. А. Кусков, В. Голубева, Т. Одинцова [3] визначають соціально-економічну складову у термінах господарського потенціалу рекреації, рекреаційного освоєння території, тобто розвитку інфраструктури, придатної для використання в рекреаційних цілях. І. Яковенко [6] вводить у структуру загальної моделі рекреаційного потенціалу території техногенне (ресурс штучного типу з рекреаційними спорудами, а також засоби розміщення, транспортування, інфраструктура туристичного сервісу) та соціальне (рекреаційний попит і трудове обслуговування рекреаційного процесу місцевими жителями) середовища. Зарубіжні дослідники, зокрема розробники загальної стратегії роз-

розвитку сільської місцевості та економічної кооперації у Європі [7], наголошують на оцінці таких соціально-економічних показників, як віддаленість села від великого населеного пункту, наявність специфічної сільської забудови, наявність традиційного сільського господарства, наявність трудових ресурсів для обслуговування туристів, наявність специфічних об'єктів обслуговування туристів (від закладів харчування до пунктів прокату).

З огляду на специфіку гірських сільських територій Львівщини та особливості збирання статистичних даних для цих територій ми пропонуємо такі показники оцінки соціально-економічної складової рекреаційного потенціалу, згруповані у відповідні категорії.

1. Розвиток та особливості села:

- 1) площа села;
- 2) населення села;
- 3) відстань від села до найближчого обласного центру;
- 4) транспортна доступність села (визначають за показниками кількості зупинок громадського транспорту в селі, віддаленості від основних ліній залізничного транспорту та основних доріг);
- 5) кількість населення села, вікова структура, наявність незайнятого працездатного населення, кількість господарів хат, які зацікавлені в прийманні відпочивальників;
- 6) наявність традиційної забудови (визначають за часткою старих хат і будівель у загальній забудові, наявності особливо цікавих будівель);
- 7) структура виробництва у селі (частка традиційного сільського господарства, наявність промислових підприємств, структура по групах інших суб'єктів господарської діяльності).

2. Рекреаційна інфраструктура села:

- 1) благоустрій села (показники освітленості та твердого покриття вулиць, облаштування доріг, заїздів, зупинок громадського транспорту, чистоти вулиць);
- 2) облаштування місць відпочинку туристів (наявність місць для вогнищ, смітників тощо);
- 3) стан житлового фонду села, зокрема, якість водопостачання, наявність каналізації, ванн, централізованого газопостачання);
- 4) пункти обслуговування туристів (магазини, кафе, ресторани, переговорні пункти, пункти прокату спорядження тощо);
- 5) потреба в об'єктах соціально-побутового обслуговування в селі (особливо тих, які можна використовувати для обслуговування відпочивальників);
- 6) наявність агроосель, що приймають туристів, та їхній статус (зареєстровані або ні, рівень обслуговування туристів).

Ці показники придатні як для оцінки окремих сіл та кластерів сіл, так і для великих груп сіл у разі їхнього узагальнення та статистичного опрацювання. Отже, можливою є оцінка окремих поселень та адміністративних районів, що дає змогу порівняти різні групи гірських сіл між собою та з середніми показниками (у цьому випадку в розрізі їхнього соціально-економічного потенціалу для розвитку сільського туризму). Наведені показники треба використовувати передусім для оцінки окремих сіл, враховуючи особливості та відхилення від середнього в районі. Наприклад, площі гірських сіл Львівської обл. значно варіюють – від 24 до 2 345 га, середня площа села (без прилеглої господарської території) – 336 га. Площа села може слугувати певним критерієм його рекреаційної привабливості, оскільки, зазвичай, найбільші села мають новітню забудову-

ву та устрій, однак цей критерій не може бути однозначним, оскільки деякі великі села складаються з декількох частин або охоплюють невеликі присілки з традиційною забудовою або господарськими спорудами.

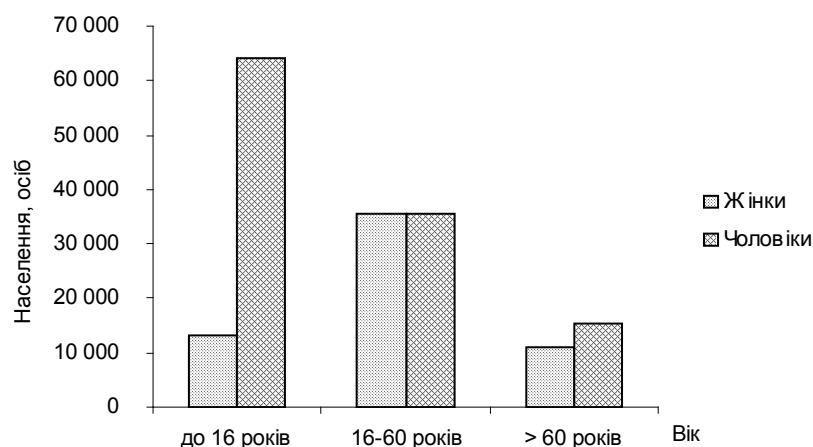
Нижче наведені деякі результати узагальнені для всіх гірських сіл Львівської обл., що ґрунтуються на даних Головного управління статистики у Львівській обл. за 2005 р.

Гірські села Львівської обл. – це 186 сіл, що займають площу 400 тис. га. На цій території проживає 124 225 осіб. Адміністративно вони розміщені на територіях Турківського (65 сіл), Сколівського (52), Старосамбірського (56) та Дрогобицького (13 сіл) районів.

Віковий і статевий склад населення цих сіл показаний на рисунку 1. Зареєстровано достатню кількість населення працездатного віку і порівняно малу кількість осіб похилого віку. Такий розподіл є достатньо сприятливим для формування трудового потенціалу населення гірських сіл Львівщини, однак простежено тенденцію до зростання частки осіб похилого віку та зменшення народжуваності, що створить загрозову ситуацію в майбутньому.

Демографічна ситуація в цих селах відповідає загальнодержавній – природний приріст становить – 10,77, сальдо міграції – 964 осіб. Реальна міграція є значно більшою, оскільки з цих гірських сіл походить велика кількість заробітчан, які надовго або навіть назавжди залишають свої села, працюючи головню в Італії або Чехії.

Аналіз статистичних матеріалів засвідчує, що ці території справді мають складну економічну, і зокрема, виробничу ситуацію. Доказом цього є насамперед високий рівень безробіття серед працездатного населення – 44,8 %.

Віковий і статевий розподіл населення гірських сіл Львівської обл.

Як зазначено, площі гірських сіл коливаються від 24 га (с. Підсухне Дрогобицького р-ну) до 2 345 га (с. Яблунів Турківського р-ну). Найбільше великих сіл у Турківському р-ні (32 села мають площу вище середньої, з них чотири – понад 1 000 га), у Старосамбірському р-ні 23 села більші від середніх, у Сколівському – лише шість, а у Дрогобицькому – два.

На території гірських сіл офіційно зареєстровано лише 209 суб'єктів підприємницької діяльності, основну частку яких становлять суб'єкти лісового господарства та обробної промисловості. Тобто на цих територіях фактично нема виробництва товарів або сировини, зокрема сільськогосподарського виробництва або виробництва послуг (табл. 1). Будівельна промисловість представлена двома підприємствами, хоча фактично в цих районах розгортається значне приватне будівництво, часто із залученням підприємств, не зареєстрованих у цих селах.

За дослідженнями П. Самольотова, особливо несприятлива економічна ситуація простежена в Старосамбірському і Турківському районах. Розрахунки інтегральних індексів соціального розвитку чотирьох гірських районів доводять, що ступінь розвитку соціальної сфери районів є на рівні 70–80 % від середньообласного. Інтегральні індекси економічного розвитку становлять у середньому 20 % від обласного [5].

Дані офіційної статистики засвідчують дуже малу кількість суб'єктів підприємницької діяльності в рекреаційній сфері для такої кількості сіл, хоча фактично рекреаційні послуги надають багато суб'єктів (сільських господарів або власників готелів), які зареєстровані як приватні підприємці або не зареєстровані взагалі. За різними даними, таких господарів на цих територіях може бути до 1 000 осіб, зокрема, найбільше їх у Сколівському р-ні. Однак ця досить розвинута (особливо в зимовий період) галузь діє фактично напівлегально, не піддана ґрунтовній статистиці та вносить дуже малу частку на розвиток і благоустрій територій, які використовують рекреанти.

Таблиця 1

Суб'єкти господарської діяльності, розміщені на території гірських сіл Львівської обл.

Тип суб'єктів	Загальна кількість
Сільське господарство	9
Лісове господарство	50
Рибне господарство	11
Добувна промисловість	12
Обробна промисловість	97
Будівельна промисловість	2
Транспорт	4
Заклади відпочинку	10

Що стосується недостатнього розвитку сільського господарства, то він зумовлений передусім складними природними умовами, а також порівняно невеликою кількістю сільськогосподарської техніки, що застаріла. На території 186 гірських сіл є 2 359 одиниць техніки, у тому числі й сільськогосподарської дрібної, а 43 села (23 % від усіх сіл) не мають жодної зареєстрованої одиниці техніки. За даними дослідників [2], аграрне виробництво цих гірських районів має ознаки відсталого натурального господарства, користується примітивними технологіями вирощування культур. Відповідними наслідками цього є низька врожайність рослинництва та недостатній розвиток тваринництва з огляду на недостатність кормів для утримання тварин. Щодо тваринництва, то, відповідно до статистики, майже всі домашні тварини належать одноосібним господарствам селян (приблизно 80 %). Обробіток землі теж часто є одноосібним (зокрема, на Турківщині зареєстровано лише тринадцять фермерських господарств, на Сколівщині – вісім, а в гірських селах Старосамбірського р-ну – чотири). Така роздрібненість достатньо несприятлива для розвитку господарства району загалом, однак може бути корисною для сільського туризму, оскільки відсутність великих сільськогосподарських, тва-

ринницьких підприємств створює певну рекреаційну привабливість для туристів і дає змогу окремим господарям регулювати своє сільськогосподарське виробництво в разі приймання туристів.

Транспортна доступність гірських сіл Львівської обл. теж недостатня, хоча ситуація поліпшується з кожним роком завдяки розвитку приватних транспортних підприємств. Основним транспортним засобом для цих сіл є залізниця, і тому села, розташовані вздовж залізниць, мають найліпшу доступність. Залізничні шляхи утворюють основну мережу, від якої відгалужуються інші транспортні шляхи, які є менш розвинутими. Особливо чітко така ситуація простежена у Старосамбірському р-ні, де понад 20 сіл поза лініями залізничної дороги є важкодоступними, а деякі села навіть мають проблеми з постачанням продуктів і товарів (наприклад, с. Виців). Із 186 сіл 26 не мають жодної зупинки громадського транспорту, дібратися до цих сіл можливо тільки з сусідніх. Як зазначає М. Голубець, Старосамбірський р-н має одним з найнижчих показників транспортної забезпеченості у Львівській обл. [2].

Найгірша транспортна доступність у Турківському та Сколівському районах, на нашу думку, є у невеликих селах поблизу Національного природного парку “Сколівські Бескиди” (села Риків, Зубриця, Кринтята, Завадка, Росохач, Сухий Потік та ін.), де громадський транспорт зупиняється один–два рази в день або не зупиняється взагалі (головно тоді, коли село невелике і не має сільради). У Дрогобицькому р-ні з 14 гірських сіл дев’ять розташовані вздовж територіальних доріг місцевого значення, і лише п’ять – поза ними на відстані 4–8 км. Однак жодне з гірських сіл Дрогобицького р-ну не має залізничного сполучення, що утруднює доступ для певної частини потенційних туристів (наприклад, туристів з велосипедами).

Інфраструктура гірських сіл та благоустрій життя населення схарактеризовані у табл. 2–4. Як видно з табл. 2, житловий фонд цих сіл недостатньо облаштований і жителі сіл, а також рекреанти користуються головно водою з криниць і скрапленням газом. Централізованого опалення будинків також нема, і жителі гірських сіл у ліпшому випадку встановлюють індивідуальне опалення або розпалюють пічки, що є доволі незручним і небезпечним, особливо для людей без досвіду.

Відмінностей у показниках житлового фонду в розрізі районів фактично нема, тобто ситуація однотипна в усіх гірських селах (див. табл. 2). За нашими спостереженнями, ліпші показники побуту в селах з розвинутою рекреаційною базою, агрооселями чи міні-готелями (такими як Розлуч, Ясениця-Замкова), а також зі спортивними базами, зокрема, гірськолижними (Тернавка, Орявчик).

Таблиця 2

Показники житлового фонду гірських сіл Львівської обл.

Райони	Централізоване опалення, % будинків	Централізоване водопостачання, % будинків	Каналізація, % будинків	Централізоване газопостачання, % будинків	Наявність ванни, % будинків
Турківський	0,1	0,2	0,2	0	0,1
Старосамбірський	0,01	5	5	2,5	5
Сколівський	0,1	0,2	0,1	0,4	0,1
Дрогобицький	0	0	0	6	0
Усі гірські села	0,1	2	2	2	1,5

Благоустрій гірських сіл також недостатній (див. табл. 3). Дещо ліпший благоустрій вулиць сіл у Старосамбірському р-ні, а також ліпший стан доріг – у гірських селах Дрого-бицького р-ну (що частково зумовлено їхнім близьким розташуванням до районного центру та селищ міського типу, а також основних доріг). Зазначимо, що є певна тенденція до поліпшення благоустрою в малих селах з невеликою кількістю населення, де, очевидно, дії сільської громади згуртованіші.

Таблиця 3

Показники благоустрою гірських сіл Львівської обл.

Райони	Тверде покриття вулиць, % від загальної протяжності вулиць	Освітлення вулиць, % від загальної протяжності вулиць
Турківський	16	2
Старосамбірський	23	19
Сколівський	23	0,1
Дрогобицький	32	0
Усі гірські села	20	1

Сфера послуг та побутового обслуговування у гірських селах теж розвинута слабо. На 186 сіл зареєстровано лише два підприємства побутового обслуговування, і жителі цих територій звертаються з такими потребами головно до районних центрів та селищ міського типу. Водночас зафіксовано достатнє забезпечення торговельними закладами (зареєстровано 602 торговельні заклади, або 3,2 заклади на село в середньому), а також закладами харчування (зареєстровано 78 таких закладів, або 0,4 у середньому на село).

Культурні потреби сільського населення частково забезпечені через мережу клубів та бібліотек, які діють фактично в кожному селі або в радіусі 5 км від села.

Загальна потреба в організаціях та підприємствах соціальної сфери наведена в табл. 4.

Таблиця 4

Потреба в організаціях та підприємствах соціальної сфери у гірських селах Львівської обл. (кількість сіл, де є така потреба)

Райони	Дитячий садок	Школа	Лікарняний заклад	Торговельний заклад	Їдальня або кафе	Відділення зв'язку
Турківський	9	0	3	0	3	2
Старосамбірський	9	4	5	7	8	9
Сколівський	13	9	6	9	21	16
Дрогобицький	5	0	1	2	2	1
Усі гірські села	36	13	15	18	34	28

Як бачимо з табл. 4, головні потреби є у сфері дошкільного виховання, громадського харчування та зв'язку. Найліпше такими закладами забезпечений Турківський р-н. Є потреба у створенні підприємств громадського харчування та торговельних закладів у Сколівському р-ні. Всі інші райони не мають такої гострої потреби, оскільки гірські села на їхніх територіях ще порівняно мало приймають туристів.

Щодо інших об'єктів рекреаційної інфраструктури гірських сіл Львівщини, зокрема місць, облаштованих для відпочинку туристів, і пунктів обслуговування туристів, то їх не обліковують. За нашими спостереженнями, наразі можна стверджувати лише про

тенденцію створення таких об'єктів у тих селах, де вже традиційно приймають туристів багато років поспіль. Це стосується, зокрема, сіл із гірськолижними спусками (особливо розташованих поблизу м. Сколе та смт Славське), а також сіл, поблизу яких проходять масові культурні заходи, фестивалі (наприклад, Розлуч, де проходили "Бойківські фестини"). Пункти прокату спорядження також можна організовувати як побічну діяльність туристичних баз або міні-готелів (наприклад, прокат велосипедів), однак це не стосується агроосель або невеликих сіл, де наразі немає попиту на такі послуги.

Аналіз соціально-економічних умов гірських сільських територій дає підстави стверджувати, що гірські села справді мають недостатній соціальний та економічний розвиток, що відповідає їхньому гірському статусу. Однак ці населені пункти мають певні переваги, зокрема, для розвитку сільського туризму. Слабкий розвиток виробництва, відсутність великих промислових підприємств тощо стає привабливим чинником для відпочивальників, які прагнуть уникнути ознак урбанізації або цивілізації загалом і наблизитися до природи та традиційної культури.

Зокрема, житловий фонд цих гірських сіл значно застарілий – 6 238 хат, або 16,4 % від усіх, збудовані до 1943 р. Водночас такі старі будівлі є цікавими з рекреаційного та пізнавального поглядів і контрастують з сучасною міською забудовою. Це ж стосується і малих сільських поселень (24 села мають площу до 100 га, а 32 села – від 100 до 200 га), які є живописнішими та мають вищу естетичну цінність.

Незайнятість населення, зокрема жіночого, створює передумови для залучення жителів сіл до приймання та обслуговування туристів і виробництва певної продукції для них (зокрема, сувенірної).

Отже, соціальну та економічну ситуацію гірських сіл можна визначити як умовно сприятливу для розвитку таких видів рекреації, як сільський туризм, пізнавальний туризм, екотуризм, які потребують непорушеності природних територій та соціоєкосистем села.

Певні труднощі для розвитку сільського туризму на гірських сільських територіях виникають через відсутність елементарної інфраструктури саме для рекреації та через низькі показники якості житлового фонду, який можуть використовувати потенційні рекреанти. Також значною перешкодою стає транспортна доступність сіл, особливо невеликих і віддалених від основних магістралей, які часто є більш атракційними для туристів. Наявна ж структура виробництва у гірських селах, а особливо підсобне господарство окремих селянських родин, не створює, на нашу думку, особливих перешкод для розвитку сільського туризму, оскільки не є предметом інтересу рекреантів.

1. Закон України "Про статус гірських населених пунктів в Україні" // Відомості Верховної Ради. 1995. С. 58–59.
2. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / Гнатів П.С., Козловський М.П., Марискевич О.Г. та ін.; за ред. М.А. Голубця. Львів: Поллі, 2007. 288 с.
3. Кусков А.С., Голубева В.Л., Одицова Т.Н. Рекреационная география: Учеб. пособие. Саратов: Саратов. ГТУ, 2004. 165 с.
4. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм: Навч. посібник. К.: Знання, 2006. 271 с.
5. Самольтов П.В. Особливості соціально-економічних та екологічних процесів в умовах гірських територій // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації. 2003. Вип. 5. С. 175–183.

6. Яковенко И.М. О дефинициях теории рекреационного природопользования // Проблемы материальной культуры. Географические науки. 2003. С. 22–26.
7. Rural Tourism Development in OECD Countries // Rural Tourism and sustainable Rural Development / Ed. by B. Bramwell, B. Lane. Clevedon: Channel View Publication. 1998.

**ESTIMATION OF THE SOCIAL AND ECONOMIC COMPONENT OF THE
RECREATIONAL POTENTIAL OF RURAL TOURISM OF THE MOUNTAIN VILLAGES IN
THE LVIV REGION**

T. Kobernichenko, M. Syrotyuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko St., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

Social and economic pre-conditions of development of recreation are described and assessed, in particular, rural tourism in the mountain villages of Lviv region. Indexes are offered for the estimation of social and economic constituent of recreation potential and statistical information of social and economic development of mountain villages of Lviv region is analysed.

Key words: recreational potential, social and economic preconditions, rural tourism, mountain villages.

**ОЦЕНКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ
РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА
ГОРНЫХ СЕЛ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛ.**

Т. Коберніченко, М. Сиротюк

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
ул. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

Оценены социальные и экономические предпосылки развития рекреации, в частности, сельского туризма в горных селах Львовской области. Проанализированы статистические данные социального и экономического развития и предложены критерии оценки социально-экономической составляющей рекреационного потенциала горных сел.

Ключевые слова: рекреационный потенциал, социально-экономические предпосылки, сельский туризм, горные села.

Стаття надійшла до редколегії 07.05.2008
Прийнята до друку 20.09.2008